

כתוב לך את הדברים האלה

מים ראשונים: נושא תורה שבכתב מול תורה שבע"פ הוא רחב מיני ים וארוך מיני ארץ (איוב יא ט) וכבר דרשו בו רבים וטובים ולא באנו אלא להאיר אותו קמעא וכדרכנו, בעיקר מנקודת ראותו של המדרש.

ויאמר ה' אלמשה קְתִיבְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עֲלִי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל: (שמות לד כז).¹

אֶכְתְּבוּ לְךָ רַבֵּי תוֹרָתִי כְּמִוֶזֶר נֶחֱשָׁבוּ: (הושע ח יב).²

שמות רבה מז א

"כתוב לך את הדברים האלה" – זהו שכתוב: "אכתוב לו רובי תורתו כמו זר נחשבו". בשעה שנגלה הקב"ה בסיני ליתן תורה לישראל, אָמַרָה למשה על הסדר: מקרא ומשנה תלמוד ואגדה, שנאמר: "וידבר אלהים את כל הדברים האלה" (שמות כ א) - אפילו מה שהתלמיד שואל לרב אמר הקב"ה למשה באותה שעה.³ מאחר שלמדה מפי הקב"ה, אמר לו: לְמַדָּה לישראל. אמר לפניו: רבש"ע, אכתוב אותה להם. אמר לו: איני מבקש ליתנה להם בכתב, מפני שגלוי לפני שעובדי כוכבים עתידים לשלוט בהם ולטול אותה מהם ויהיו בזויים באומות. אלא, המקרא אני נותן להם במכתב, והמשנה והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה. שאם יבואו עובדי כוכבים וישתעבדו בהם, יהיו מובדלים מהם. אמר לנביא: אם "אכתוב לו רובי תורתו כמו זר נחשבו". ומה אני עושה להם? נותן את המקרא בכתב, והמשנה והתלמוד והאגדה בעל פה. "כתוב לך" - זה המקרא. "כי על פי הדברים האלה" - זו המשנה והתלמוד שהם מבדילים בין ישראל לבין האומות.⁴

פסיקתא רבתי פרשה ה

למדנו רבינו: מהו שיהא המתרגם לקורא בתורה (מהו) שיתרגם ויסתכל בכתב? כך שנו רבותינו: המתרגם אסור להסתכל בכתב ואסור לקורא לתת עיניו חוץ מן התורה, שלא ניתנה תורה אלא בכתב שנאמר: "וכתבת על הלוחות" (שמות לד א) ואסור למתרגם ליתן עיניו בתורה. אמר רבי יהודה בן פזי: מקרא מלא הוא: "כתוב

¹ פסוק זה נאמר בלוחות השניים, אחרי "וינחם ה' על הרעה" ואחרי "פסול לך שני לוחות אבנים כראשונים". על פשט הפסוק כבר כתב רמב"ן: "ציוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם, ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה, כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עימם בלוחות השניות ... הוצרך הקב"ה לחדש להם ברית חדשה ... ואמר למשה שיכתוב התנאים, וזה טעם כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל ... הוא יתברך הצריך לכות להם ברית במחילה שמחל להם, וכתב המחילה והתנאים". אבל המדרש הולך בדרכו ומנצל במיוחד את זו המשמעות של "כתוב לך" מול "על פי הדברים" - משמע בכתב ובע"פ כאחד.

² גם כאן, אין בעיה מיוחדת בפשט הפסוק, כפי שרש"י אומר על אתר: "אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי וכותב לו רובי תורתו והם כמו זר נחשבו". ראה גם רד"ק ודעת מקרא על הפסוק. אפשרות אחרת היא שהכל בלשון שאלה, כמו שמציעה הגמרא בגיטין ס ע"ב בשיטת ר' יוחנן: "אכתוב לו רובי תורתו? הלוא כמו זר נחשבו!" (ראה רש"י שם). אבל המדרש כמובן לא יוותר על האפשרות לדרוש פסוק זה באופן שמשמע כאילו עצם הכתיבה היא עניין זר ולעמת פסוק זה עם הפסוק שבפרשתנו: "כתוב לך".

³ הפסוק שהוא דורש לקוח מעשרת הדברות שבפרשת יתרו. ובירושלמי חגיגה פרק א דף עו הוא דורש פסוק מקביל מפרשת עקב שגם הוא מדובר בלוחות ראשונים: "ועליהם ככל הדברים - מקרא ומשנה תלמוד הלכות ואגדות אפילו מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני". (ובתלמוד בבלי מסכת מגילה יט ע"ב זהו הסמך לפורים שאחר כותלנו: "מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, ומה שהסופרים עתידין לחדש, ומאי ניהו - מקרא מגילה"). אך בפתח דבריו מביא המדרש פסוקים מלוחות שניים, מפרק לד בפרשתנו (משם לקחנו את כותרת הדף), ולכאורה יש הבדל בין לוחות ראשונים לשניים, כמובא בהמשך המדרש בסימן ז שם: "אמר הקב"ה: נצטערת! חייך אין אתה מפסיד. בלוחות הראשונים לא היו אלא עשרת הדברות בלבד, ועכשיו שנצטערת אני נותן לך הלכות מדרשות ואגדות, שנאמר: כתוב לך את הדברים האלה, ... כך אמר לו הקב"ה: כתוב לך תורה נביאים וכתובים שיהיו בכתב. אבל הלכות ומדרש ואגדות והתלמוד יהיו על פה. כיון שידע משה התחיל אומר: טוב לי כי עוניתי למען אלמד חוקיך. טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (תהלים קיט עא-עב)". ראה דברינו **לוחות שניים כראשונים?** בפרשת עקב. אך אין מקשים ממדרש למדרש ולמעלה סבור שלעניין שאנו דנים בו אין הבדל בין לוחות ראשונים לשניים. הלוחות השניים מכילים אמנם תוספת נכבדה של כל התורה שבע"פ (ומה היה קורה אילולא חטא העגל), אבל הציווי "כתוב לך" הוא עדיין רק לגבי המקרא. כל שאר התורה היא "על פי הדברים האלה" - בע"פ ולא בכתב.

⁴ לפי מדרש זה, עיקר הסיבה לאי כתיבת התורה שבע"פ ולהבדלה בין המשנה (והתלמוד) ובין המקרא, הוא הרצון להבדיל בין ישראל ואומות העולם באמצעות התורה שבע"פ, שעל פיה אנחנו מתנהגים בסופו של דבר, כנכס ייחודי של עם ישראל. כפי שנראה ביתר עוז, אבל אולי גם כמצב לא טבעי וזמני, בהמשך דברינו. ראה "בהיפוך" המעשה על הגר שבא לפני שמאי ואמר לו: "שבכתב אני מאמינך ושבע"פ איני מאמינך" (שבת לא ע"א). ובירושלמי חגיגה פרק א דף עו הנוסח הוא: "אמר ר' אבון: אילו כתבת לך רובי תורתך, לא כמו זר נחשבו? מה בינך לאומות, אילו מוציאין ספריהן ואילו מוציאין ספריהן, אילו מוציאין דפתריהן ואילו מוציאין דפתריהן". אז אולי לא רק סיבה חיצונית ולא רק 'מאבק בגויים' יש כאן, אלא בעיקר סיבה פנימית אימננטית. מערכת נורמות, הלכות וחוקים נאותה חייבת להיות הרבה מעבר לקודקס משפטי "יבש". ה"גויים" הם קטליזטור ורק גורם משווה למערכת אחרת - קפואה.

לך את הדברים האלה" (שמות לד כז) - הרי המקרא שניתן בכתב, "כי על פי הדברים האלה" (שם) - הרי התרגום שניתן על פה.⁵

אמר רבי יהודה ברבי שלום: ביקש משה שתהא המשנה בכתב וצפה הקב"ה שהאומות עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראים בה יוונית⁶ ואומרים: אין הם ישראל. אמר לו הקב"ה: הא משה, עתידין האומות להיות אומרים אנו הם ישראל אנו הם בניו של מקום וישראל אומרים אנו הם בניו של מקום, ועכשיו המאזניים מעויין. אמר הקב"ה לאומות: מה אתם אומרים שאתם בניי?! איני יודע, אלא מי שמסטיירין שלי בידו הוא בני. אמרו לו: ומה הם מסטיירין שלך? אמר להם: זו המשנה.⁷

תמורה דף יד עמוד ב

רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא א"ר יוחנן: כותבי הלכות כשורף התורה, והלמד מהן - אינו נוטל שכר. דרש ר' יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש⁸: כתוב אחד אומר "כתוב לך את הדברים האלה", וכתוב אחד אומר "כי על פי הדברים האלה", לומר לך, דברים שעל פה - אי אתה רשאי לאומרן בכתב, ושבתב - אי אתה רשאי לאומרן על פה.⁹ ותנא דבי רבי ישמעאל: כתוב לך את הדברים האלה - אלה אתה כותב, אבל אין אתה כותב הלכות! אמרי: דלמא מילתא חדתא שאני.¹⁰ דהא רבי יוחנן ור"ל מעייני בסיפרא דאגדתא בשבתא, ודרשי הכי: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו). אמרי: מוטב תיעקר תורה, ואל תשתכח תורה מישראל.¹¹

⁵ תרגום התורה נחשב גם הוא "תורה שבע"פ", שהרי ברור שכל תרגום יש עמו פירוש. אך מסתבר שהוא חמור יותר, כי לא רק שאסור להעלות על הכתב את התרגום עצמו (אונקלוס), בדומה למשנה, אלא אסור אפילו למתרגם להביט בתורה בזמן שהוא מתרגם (מה שמון הסתם מותר לבעל המשנה והאגדה). במדרש נחומא וירא סימן ה הובאו הדברים בנימוק קצת שונה: "למדנו רבינו: המתרגם בתורה מהו שיהא מסתכל בספר תורה ומתרגם? כך שנו רבותינו: המתרגם אסור לו להסתכל בספר תורה ולתרגם. כדי שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה. והקורא אסור ליתן עיניו חוץ לתורה, שלא נתנה התורה אלא בכתב" (וכן הוא בגמרא מגילה לב ע"א). לכאורה זו היא סיבה אחרת, אך אפשר שהכל עניין אחד. והמאיר עינינו יבורך.

⁶ ואכן תורגמה התורה ליוונית ולא עוד אלא שבתרגום זה, תרגום השבעים, חכמי ישראל עצמם הכניסו שינויים בטקסט: "אעשה אדם" ולא "נעשה אדם", "אלהים ברא בראשית" ולא "בראשית ברא אלהים" ועוד (מגילה ט ע"א). ובסופו של דבר גם הוכרה חשיבותה של היוונית בתורה שבכתב: "אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית" (מגילה פרק א משנה ח). ראה דברינו [אלה הדברים - בכל לשון](#) בפרשת דברים. אמנם, כשתורגמו ספרי הנביאים "נזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה" (מגילה ג ע"א), אבל הדבר נעשה, ונתגלו "סתרי תורה". אולי גם זה היווה תקדים לכתובת התורה שבע"פ שעל פי כל הידוע לנו "עברה בשקט" ובאופן הדרגתי (ראה ש. ליברמן, יוונית ויוונית בארץ ישראל, ירושלים תשמ"ד).

⁷ וכן הוא בתנחומא בפרשתנו סימן לד: "... בקש משה שתהא המשנה בכתב ולפי שצפה הקב"ה שאומות העולם עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראין בה יונית והם אומרים אנו ישראל ועד עכשיו המאזנים מעויין (ס"א מצויין). אמר להם הקב"ה לעכ"ם: אתם אומרים שאתם בני? איני יודע אלא מי שמסטורין שלי אצלו הם בני. ואיזו היא? זו המשנה שנתנה על פה והכל ממך לדרוש... א"ל הקב"ה למשה: מה את מבקש? שתהא המשנה בכתב? ומה בין ישראל לעכ"ם שנאמר אכתוב לו רובי תורתך וא"כ כמו זך נחשבו! אלא תן להם מקרא בכתב ומשנה על פה. כתב לך את הדברים הרי מקרא, כי על פי הדברים האלה הרי משנה על פה". כאן הוא דורש בברור את הפסוקים בהם פתחנו בדומה לשמות רבה לעיל. המשנה היא המסטורין של הקב"ה, היא ה"סוד האינטימי" שבין עם ישראל לקב"ה. ומהמשנה כמובן לתלמוד ולכל ספרות ההלכה שבאה בעקבותיה. ולא נשכח גם את ספרות התנאים המשלימה: תוספתא, ברייתות ומדרשי ההלכה. אלא שדא עקא, אפשר שדווקא מדרשים אלה, עם כל חריפותם, בונים את הפתח לכתובת התורה שבע"פ (כפי שאכן קרה) שהרי משה עצמו רצה שתיכתב המשנה וכל הסיבה היא "מה יהיה עם אומות העולם" (הנוצרים בעיקר, ראה הויכוח מי הם בניו של הקב"ה), אז אם חלפה סכנת אומות העולם (הנוצרים לא ממש מתעניינים במשנה) ולעצמו הדבר נחוץ שלא תשכח תורה מישראל (ראה סוכה כ ע"א), אז יש כאן פתח. עוד לגבי גילוי המסטורין של התורה, ראה הסיפור על שני נציגי מלכות רומי שבאו ללמוד תורה (בבא קמא לח ע"א).

⁸ למי מתאים לדרוש בנושאי תורה שבכתב ותורה שבע"פ אם לא למתרגם, ראה דברינו לעיל על התרגום כתורה שבע"פ.
⁹ מרוב עיסוק באיסור לכתוב את התורה שבע"פ, אנחנו שוכחים את הסימטריה, את "הצד השני" שאוסר קריאה בע"פ של התורה שבכתב ויש להקפיד לקרוא את ספר התורה מתוך הכתב. ראה רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יב הלכה ח: "... והוא שלא יקרא על פה, שאסור לקרות שלא מן הכתב אפילו תיבה אחת". וכן הוא בשולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת ספר תורה סימן קמד סעיף א. וזו כנראה הסיבה ל"יד" של התורה.

¹⁰ אולי דבר חדש שלא היה ידוע ואין עליו ידע בע"פ הוא מקרה שונה ולפיכך מותר לכותבו. ראה רש"י ומפרשים אחרים שם.
¹¹ ראה בגמרא שם שמדובר בתיקון נוסח המשנה שבראש פרק שני בתמורה שרב יוסף (שהיה בבבל) הציע ורב דימי רצה לשלוח לו אגרת על כך. על משלוח אגרת בענייני הלכה יצא הקצף! נראה שגם כשהתחילו להקל בכתובת תורה שבע"פ, עדיין הלכות היה דבר מיוחד שלא התירו לכתוב, אולי על מנת שבפסקי הלכה ילכו אצל בר סמכא ולא יפסקו מתוך ספרים. ראה מסכת סופרים טז ה (על בסיס הירושלמי סנהדרין ד ב): "אמר ר' תנחום בר' חנילאי: אילו ניתנה התורה חתוכה, לא היתה עמידת רגלים למורה שיורה, שאם טימא, יש מטמאין כיוצא בו, ואם טיהר, יש מטהרין כיוצא בו" (נושא שמחייב דף לעצמו). מגמרא זו משמע שלא רק הלכה, אלא גם דברי אגדה היו באיסור כתיבה וזה אולי על מנת שילכו אצל הדרוש לשמוע דרשות בשבת ולא לעיין באגדות הכתובות (דוגמת מחלקי המים...). הלכה מכאן ואגדה מכאן מדגישים את חשיבות עולם המדרש (מדרשי הלכה ומדרשי אגדה) שכוחו דווקא בדינמיקה שבע"פ. וכלשון ספר העיקרים לר' יוסף אלבו מאמר ג פרק כג: "לפי שהפרטים המתחדשים תמיד בענייני האנשים כמשפטים והדברים הנפעלים מהם הם רבים מאד משיכללם ספר". ואם טעה הדרשן, טעה באותו הרגע ולפני ציבור מוגבל ולא הנציח טעותו בכתב לדורות (ראה הסיפור על יעקב איש כפר נבוראי שהורה על דגים שטעונים שחיטה, בראשית רבה ז ב). מקבילה לגמרא זו שבמסכת תמורה, נמצאת במסכת גיטין ס ע"ב. שם יש גם דיון מיוחד מה רוב ומה מיעוט האם התורה שבכתב היא הרוב והמיעוט הוא התורה שבע"פ ("מרובין הן הדברים הנדרשין מן הכתב מן הדברים הנדרשין מן הפה", ירושלמי פיאה פרק ב דף יז), או ההפך. זהו פן חשוב אחר של הנושא בו אנו עוסקים אך לא נוכל להאריך בו כאן.

שמות רבה מז ג

ר' יהודה בן ר' שמעון אומר: "כתוב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה" - תורה בכתב ותורה בעל פה, "כרתי אתך ברית" - על מנת שתהא קורא בהם כך. אבל אם המרת אותם, הוי יודע שאתה מבטל הברית.¹²

קצות החושן הקדמה

וכבר אמרו בגמרא: לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ, שנאמר: "כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ואת ישראל" והוא כריתת ברית והאהבה הנפלאה שנתן לנו תורה שבע"פ במתנה גמורה. וממדבר מתנה כפי הכרעת החכמים. ואמרו בש"ס: תורה רובה בע"פ ומיעוט בכתב, שנאמר: "אכתוב להם רובי תורתך כמו זר נחשבו". והיינו, דאם היה הכל בכתב מיד ד' עלינו השכיל, אנחנו כמו זר נחשבו. כי מה לשכל האנושי להבין בתורת ד'! אבל בתורה שבע"פ משלנו הוא.¹³

רשב"ם שמות פרשת כי תשא פרק לד פסוק כז

כתוב לך את הדברים האלה - האמורים בפרשה זו: "הנני גורש מפניך וגו' " ¹⁴.

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: כיוון שהזכרנו בסוף דברינו את פרשני המקרא, הרי זו עצמה תופעה מופלאה בתולדות המסורת היהודית, מדוע החל מפעל הפירוש למקרא: רס"ג, רש"י, רד"ק, אבן עזרא, רשב"ם, רמב"ן ועוד ועוד, אי שם במאה ה-10 או 11 ואילך. למה דווקא אז ולא קודם לכן. האם פרשנות המקרא היא גם בכלל 'תורה שבע"פ'?

¹² ר' יהודה ברבי שמעון מזכיר לנו את הסיימת של הפסוק "... כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית". על מה הברית? על עצם החלוקה לחלק כתוב של התורה ולחלק שבע"פ וקיום שניהם יחדיו זה לצד זה! במרוצת הדורות אנחנו כותבים ומתעדים יותר ויותר (באמצעים משוכללים והולכים) ועם כל הביקורת על הגזמה בהוצאת ספרים ושכחת אזהרתו של קהלת, בזכות כתיבה זו הגיעו אלינו גם כל המדרשים הנ"ל הדנים באיסור הכתיבה. עם זאת, אסור לנו לשכוח את הדרשה שבע"פ. הקו שבין החלק הכתוב לחלק הנדרש בע"פ זו כל הזמן, אבל אסור שייעלם. תורת חיים היא תורה פתוחה שתמיד יש בה חלק שהוא בעל פה, פרי חידוש אד-הוק לפי רוחו של הדרשן ולפי הכרת פניו של הציבור. הפשטות והפרטים המתחדשים (רשב"ם, ר' יוסף אלבו).

¹³ בהקדמתו לפירושו קצות החושן, שהוא פירוש לשולחן ערוך חושן משפט, מצדיק הרב ארייה לייב (גליציה מאה 18) את כתיבת ספרו (התנצלות שהייתה מקובלת בדורות עברו, בפתיחה לספרים למה עוד ספר), ומציע שאיסור כתיבת התורה שבע"פ היא משום שזו היא "שלנו" - רק כך אנו יכולים ורשאים להביע את דעתנו בחופשיות ועפ"י השכל האנושי. נראה רק שבמרוצת הדורות האחרונים, הפכו ספרים רבים השייכים לתורה שבע"פ למן סוג חדש של 'תורה שבכתב'. וכמו שאומרים ביידיש: "שטייט מפורש" (כך כתוב), גם לגבי ספרים שכלל אינם מוגהים ומלאים שיבושים.

¹⁴ אמרנו שנתמקד בדרשות חז"ל על הפסוק, אבל אי אפשר גם בלא אזכור קצר של פרשני המקרא. אלה מזכירים לנו שהייתה כאן גם כתיבה, בדומה לכתיבת ספר הברית בסוף פרשת משפטים, כתיבת מסעי בני ישראל בפרשת מסעי והכתיבה הראשונה מכולם (הפעם הראשונה שהפועל כת"ב מופיע במקרא) במלחמת עמלק בסוף פרשת בשלח. בהקשר זה, כדאי לשוב ולהזכיר גם את דברי רמב"ן על חשיבות כתיבה זו שהבאנו בראש דברינו, אשר מחזירים את הברית שלפני חטא העגל. הכתיבה כאן, מול הכתיבה בסוף פרשת משפטים. ואלה דבריו: "כתוב לך את הדברים האלה - צוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם, ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה. כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עמהם בלוחות השניות ... כי בעבור שישראל הם החוטאים והעוברים על הברית, הוצרך הקדוש ברוך הוא לחדש להם ברית חדשה שלא יפר הוא להם בריתו, ואמר משה שיכתוב התנאים, וזה טעם כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל".